

העיר ששוקמה לה יחדיו

שלוש שנים אחרי גילוי ההרס הרב שנגרם על ידי אלמונים לעתיקות בגן לאומי עבדת הסתיים פרויקט שיקום האתר. פעילויות השיקום היו מאתגרות במיוחד והשתתפו בהם גורמים רבים, ובהם בני נוער מהסביבה. מגלים את עבדת מחדש

האתר נראה כמו אחרי רעידת אדמה - ציר ההרס עקב באופן לא מקרי אחרי נקודות הביקור העיקריות באתר: הרחוב הביזנטי, מצודת העיר, הגת הביזנטית, כיכר הכנסיות, הכנסייה הדרומית והצפונית ומתחם המקדש הנבטי. העיר עבדת סבלה בעבר ממעשי ונדלזים, מגניבות ומהשחתות תשתית, אך היקף ההרס לא דמה כלל לאירוע האחרון. צבע שמן צהוב וחום נמרח בגסות על קירות שלמים, על אלמנטים ארכיטקטוניים ייחודיים, על עמודי אבן ועל פריטים ארכיאולוגיים. קשתות אבן נעקרו, עמודי אבן בכנסיות הופלו ונוצתו, לוחות הריצוף של הכנסיות התנפצו מעוצמת נפילות העמודים, משקופים ומזוזות

כתבה וצילמה: אורית בורטניק

6 באוקטובר 2009, חול המועד סוכות, היה אמור להיות עוד יום עמוס פעילויות למבקרים הרבים שהיו צפויים להגיע לגן לאומי עבדת. אלא שמוקדם יותר באותו בוקר הגיעו לעבדת נילי דבש, מנהלת הגן הלאומי, ושמואל זוחביצקי, משמר ועובד האתר, וגילו לתדהמתם כי אלמונים ביקרו בו לילה קודם וזרעו הרס מכוון וקשה בחלק גדול מהגן ובאלמנטים הרגישים ביותר הנמצאים בו - ונדלזים קשה וחסר תקדים במדינת ישראל, שהופעל נגד ערכי מורשת עתיקים בני יותר מ-1,500 שנה.

↑ המקדש הנבטי לאחר השיקום
 ← מבט מהאוויר על גן לאומי עבדת אחרי ההרס (בתמונה הגדולה) ויום לפני (בתמונה הקטנה)

אבן נעקרו, שולחן שיש נדיר וייחודי נמרח בצבע ונופץ לחתיכות. פיסול סביבתי ושלטים הושחתו אף הם וכוסו בצבע.

אתר מורשת עולמית

העיר עבדת נמצאת בקצה רמת עבדת, מעל נחל צין בנגב. גן לאומי עבדת משתרע על פני שטח של 2,100 דונם. החפירות הארכיאולוגיות הנרחבות בעבדת החלו בשנת 1958 מטעם רשות הגנים הלאומיים, בהנהלת פרופ' מיכאל אביזונה, ובהמשך נוהלו על ידי פרופ' אברהם נגב מטעם האוניברסיטה העברית. במהלך השנים השקיעה רשות הטבע והגנים משאבים ומאמצים רבים בשימור, בשחזור ובפיתוח תיירותי של האתר, כדי להמחיש את הערך התרבותי הרב הטמון בו.

עבודות השימור, השחזור וההמחשה נעשו לפי הכללים והאמנות הבינלאומיות לשימור, עם תכניות תחזוקה ואחזקה קפדניות שבוצעו, ועדיין מבוצעות, על ידי הצוות המסור והמקצועי שעובד באתר.

עבדת הוכרזה כאתר מורשת עולמית בשנת 2005 על ידי אונסק"ו, עם דרך הבשמים ושלוש ערים נוספות - חלוצה, שבטה וממשית, בשל ערכם התרבותי העולמי היוצא דופן. עבדת הייתה תחנת הדרכים הנבטית הגדולה ביותר, התחנה ה־62 בדרך הבשמים, שעברה מחצי האי ערב ועד נמל עזה, ומשם לארצות האימפריה הרומית. מהתקופה הרומית הקדומה במאה השלישית

לפנה"ס ועד המאה הרביעית לספירה התקיים כאן יישוב נבטי קטן. הסחר בבשמים היה בעל ערך כלכלי רב והיה אחד הגורמים שהביאו לבניית תחנות, מצודות ומגדלים לאורך הדרך, כדי לאבטח אותה ולספק שירותים לסוחרים ולשירות הגמלים.

בין המאות הרביעית עד השביעית לספירה, בתקופה הביזנטית, עבדת הגיעה לשיא פריחתה. היישוב גדל וכלל כנסיות מרשימות, חקלאות ענפה, מחסנים ובתי מלאכה לעיבוד תוצרת חקלאית, בורות מים ועוד. אחריה של עבדת באה עם הכיבוש הערבי בשנת 636 לספירה.

מחויבות למורשת הבנויה

לאחר שהתבררו ממדי ההרס וכצעד ראשון ומיידי פונו ההריסות לאורך ציד התיירות באתר, אבנים הוזזו מהדרך ונחסמו גישות לאזורים מסוכנים. כל זאת כדי לחדש את הביקור באתר עוד באותו היום. לאחר מכן תועדו ונסקרו כל הנזקים, כדי להכין אומדן עלויות לשיקום שהוגש כדוח לממשלת ישראל דאז

↑ חלק מתוצאות ההרס: צבע שמן צהוב וחום נמרח בגטות על קירות שלמים (מימין) וקשתות אבן נעקרו (משמאל)

והגנים. בנוסף על כך, היו בה נציגים שותפים מרשות העתיקות, שלקחו חלק בתכנון ובביצוע של עבודות השימור והשיקום באתר.

תפקידה המרכזי של הוועדה היה קביעת יעדי הפרויקט וקבלת החלטות מעשיות בכל הקשור בקידומו. מתוך הוועדה נגזר צוות מקצועי מצומצם שכלל את האדריכל רם שואף מרשות העתיקות, מהנדסת השימור ליליה סוחנוב, וכותבת מאמר זה, שתפקידו המרכזי היה תכנון וייצור תכניות עבודה לצוותי השימור והשיקום בשטח, בהתאם להחלטות ועדת התכנון.

בנוסף על כך, הוקם צוות שימור מיוחד שמנה עשרה משמרים, ובראשו עמדו שלושה משמרים מקצועיים שהיו אמונים על ההכשרה המקצועית של אנשי הצוות ועל ההוצאה לפועל של תכניות העבודה לשיקום ולשימור האתר.

הערכה מחודשת

אירוע השחתת גן לאומי עבדת ותהליך הערכת הנזקים שנגרמו לאתר הביאו להערכה מחודשת של משמעותו התרבותית של האתר עבור קהל המבקרים, ושל חשיבות תכנון וביצוע פעולות השיקום. נבחנה מידת האותנטיות של שחזור האתר ופיתוחו בתקופות שקדמו להשחתה, ואחת המסקנות הייתה כי יש לשקם מחדש חלקים שונים באתר באופן שונה מכפי ששוקמו בעבר, על בסיס חומר תיעודי איכותי, התחקות אחר שלבי פיתוח האתר ממועד החפירה הארכיאולוגית ועד מועד ההשחתה, ומתן פתרונות לשימור האתר ופיתוחו לאחר ההשחתה, בהתבסס על התפיסות המקובלות כיום לשימור המורשת הבנויה. העבודות החלו בשיקום קטעי הקירות הממוטטים, שחזור הקשתות שהופלו, השבת אבנים שנעקרו ממקומם, שיקום מתקנים והסדרת השטח, ובמסגרת זו גם שימור כללי של כל ציר התיירות על כל מרכיביו והעלאת מצב השימור של השרידים המרשימים בעיר עבדת.

בראשות בנימין נתניהו. רשות הטבע והגנים ראתה חשיבות עליונה והכרחית בשיקום מיידי של האתר, מתוך מחויבותה למורשת הבנויה של ארץ ישראל וכחלק מחובת המדינה והרשות במסגרת האמנה להחזקת אתר מורשת עולמית.

ואכן, הממשלה החליטה להשתתף בעלות שיקום הנזקים בעבדת, והגישה סיוע בהיקף של 8.7 מיליון שקל לפרויקט תלת שנתי שבו השתתפו שישה משרדי ממשלה. כך יצא פרויקט שיקום עבדת לדרך, עם תכניות מפורטות לשימור, שיקום, אבטחת האתר ושיפור חוויית המבקר. הפרויקט החל בשנת 2010 ונמשך עד סוף שנת 2012.

פרויקט שיקום מאתגר

האתגר הראשון בפעולות השיקום היה הסרת הצבע. יותר מ-250 מ"ר של קירות, אלמנטים עדינים, מתקנים ארכיאולוגיים, שלטים ואמצעי המחשה הושחתו בצבע. לצורך כך נבחנו כמה שיטות ניקוי - יבשה, רטובה ומשולבת (יבשה ורטובה). אמרת המידה שנבדקו בכל אחת מהשיטות היו בהיבט של פגיעה במרקם ובגוון האבן, מהירות ויעילות הניקוי, חומרים בשימוש וכמובן עלות.

שיטת הניקוי שנבחרה לבסוף היא שיטה ייחודית של התזת קרח יבש על משטח האבן. זוהי שיטת ניקוי יבשה לחלוטין, המתבצעת על ידי התזה של פתיתי קרח יבש בעוצמה גבוהה על האבן. פתיתי הקרח מקפיאים את החומר המזהם (הצבע) במהירות ומקלפים אותו מהמשטח, ללא השארת עקבות וללא לכלוך ופסולת.

תהליך הסרת הצבע נמשך כשבועיים ואז הגיע האתגר העיקרי - שיקום ההריסות ושימור השרידים. לשם כך הוקמה ועדת תכנון והיגוי שכללה אנשי מקצוע מתחומים שונים ושראשה עמד האדריכל זאב מרגלית, מנהל אגף שימור ופיתוח ברשות הטבע

טיפ טיול

אם אתם כבר בסביבה, מומלץ להגיע אל מערכת בורות רמאליה - פרטים ומידע נוסף במבואת האתר עבדת. לממשיכים דרומה בכביש 40, מומלץ ביקור במרכז המבקרים מכתש רמון המחודש. ולמעוניינים בלינת לילה - "חאן בארות" במכתש רמון. טלפון להזמנת לינה: 08-6280404 1 שלוחה

▲ בני נוער מסייעים
בשיקום הקירות,
במסגרת תכנית חינוכית
↑ שחזור הקשתות שנעקרו

בעיר. מודל תלת ממדי של מכלול הכנסייה הדרומית הוצב מחדש באטריום של הכנסייה, לאחר שהקודם נגנב לפני כמה שנים. מערכת אבטחה היקפית תוכננה כדי למנוע פריצה והשחתה של ערכי מורשת ופגיעה במתקני האתר, וכוללת מרכז שליטה על ההר ובמבואה לאתר.

תאורת לילה מרשימה שהותקנה מחדש על גבי התשתית הקודמת, שהושחתה אף היא בעבר, מאירה את חומת האקרופוליס, את עיר המערות ואת בית המרחץ. תכנון התאורה נעשה בשיתוף אקולוגים של רשות הטבע והגנים, כדי לוודא שימוש בתאורה מתאימה שתמנע "זיהום" אור ותאפשר פעילות לילית לבעלי החיים באזור, ובכללם העטלפים.

בנוסף על כך, בכל חודש אוגוסט במשך שלוש שנות הפרויקט הופעלה תכנית חינוכית לשיתוף הקהל והקהילה בפרויקט שיקום עבדת. הוקם מחנה קיץ בשיתוף מרכז חינוך והדרכה רמון ובהדרכתו, כדי להעלות את המודעות אצל בני נוער לנושא שמירת טבע ומורשת מתוך קשר אישי לעבדת, לגייס אותם לפעולות השיקום, ולמצב את גן לאומי עבדת כאתר מרתק בעל פוטנציאל גבוה לפעילות חינוכית-ארכיאולוגית. קהל היעד היה קבוצות בני נוער, תלמידים ממצפה רמון, מיישובים סמוכים ומיישובי הפזורה הבדואית.

למרות הצלחת הפרויקט לשיקום העיר, ערכם של הממצאים הארכיאולוגיים המקוריים שהושחתו (חלקם כליל) אבד לנצח, הנוק היה בלתי הפיך (!). עם זאת, אין ספק כי גן לאומי עבדת עבר מתיחת פנים מרשימה בתחום השימור ושיפור חוויית המבקר באתר, והקהל מוזמן להגיע ולגלות את עבדת מחדש. ■

הכותבת היא הממונה על שימור אתרים במחוז דרום, רשות הטבע והגנים

העבודות בכנסייה הצפונית והדרומית ובמקדש הנבטי התבטאו בעיקר בשיקום ובשחזור של העמודים שהופלו. עמודי האבן העשויים חוליות הוחלפו ברובם על ידי חוליות אבן חדשות לגמרי, במקום אלה שהופלו ונופצו ואי אפשר היה להשתמש בהם. בכנסייה הדרומית שוחזר סורג השיש שכיתר את במת הכנסייה. שולחן השיש הייחודי שנופץ ונמרח בצבע יוצג אף הוא באתר לאחר תהליך רפאות ושיקום, לשימוש קבוצות הצליינים הבאים לערוך טקסי מיסה ייחודיים ומרגשים בכנסייה זו לאורך כל השנה.

שיפור חוויית המבקר

בימים אלו עובדים באתר על השבת אמצעי המחשה שניזוקו ועל שיפור חוויית המבקר באמצעות מערך שילוט והמחשה חדש וייחודי לאורך ציר התיירות

לטיול יצאנו

איך מגיעים: בנסיעה על כביש 40, בין שדה בוקר למצפה רמון.
משך סיור: שעה-שעתיים. עונה מומלצת לביקור - כל השנה.

לא לוותר על: ביקור במרכז המבקרים באתר, בית המרחץ העתיק, המחנה הצבאי ועוד.
מה יש עוד? חנות מידע, מזכרות וספרות למטיילים, סרטון על דרך הבשמים, תצוגת ממצאים עתיקים.

שעות פתיחה: אפריל-ספטמבר:

8:00-17:00, 8:00-16:00

שישי וערבי חג: 8:00-15:00.

פרטים נוספים: 08-6551511,

www.parks.org.il